

*Брадул О.М.,
д.е.н., професор,
Криворізький національний університет
Шепелюк В.А.,
доцент кафедри обліку і аудиту,
Інститут ділового адміністрування*

БІНАРНІСТЬ ПРИ ВІДОБРАЖЕНІ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ В ОБЛІКУ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню економіко-правової сутності корпоративних прав та бінарності при відображенні корпоративних прав у бухгалтерському обліку. Відображено відмінності в поглядах учених щодо ключових питань визначення сутності корпоративних прав та корпоративних відносин. Основним завданням дослідження є визначення місця корпоративних прав у процесах руху капіталів, а також окреслення сутності та змісту операцій із ними як об'єктів бухгалтерського обліку.

Ключові слова: корпоративні права, емітент, інвестор, облік корпоративних прав.

Постановка проблеми. Вимоги часу та умови господарювання піднімають питання підвищення ефективності функціонування приватизаційних процесів в Україні. У цьому аспекті особливої актуальності для українських корпорацій в умовах європейської інтеграції набуває питання формування корпоративних прав, підсумком чого має стати облік і формування показників звітності та контрольна інформація, яка надається власникам бізнесу для прийняття рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням щодо сутності поняття «корпоративні права», їх класифікації, управління та відображення у бухгалтерському обліку присвячено цілу низку праць таких вітчизняних авторів, як: В. Васильєва, О. Вінник, О. Воловик, Н. Глузь, О. Дзера, О. Єфімов, Т. Кашаніна, О. Кібенко, В. Коссака, К. Кочергіна, В. Кравчук, В. Луць, О. Мельник, В. Мамутов, О. Печений, О. Пилипенко, В. Посидинок, Р. Сивий, І. Спасибо-Фатєєва, М. Томашевська, О. Харенко, Є. Харитоновна, В. Щербина, О. Щербина, О. Яворський та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не применшуючи значення вказаних досліджень, не вирішеними залишаються питання облікового відображення господарських операцій, пов'язаних із володінням корпоративними правами, у системі бухгалтерського обліку.

Мета статті полягає у визначенні місця корпоративних прав у системі корпоративного управління, а також розробці організаційно-методичного забезпечення формування й відображення в бухгалтерському обліку господарських операцій, пов'язаних із корпоративними правами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід свідчить, що в економічно розвинутих країнах основою національних економік є корпорації. Це пояснюється тим, що вони забезпечують реалізацію основних напрямків діяльності економіки: концентрацію капіталу й інвестицію його в конкурентоздатні на світових і національних ринках напрями; зменшення протистояння між трудовими ресурсами і капіталом; установлення корпоративної культури; подолання внутрішнього протиріччя людини-власника і людини-працівника.

Корпорація (від лат. corporation – об'єднання, союз, суспільство) – основна форма сучасного підприємництва, створена шляхом об'єднання підприємств через злиття капіталів і особистої унії на договірній основі.

Як зазначає російський вчений П. Степанов [1, с. 35], «термін «корпорація» походить від латинського *corpus habere*, що означає права юридичної особи. Такі права стали визнаватися за приватними союзами в Римській імперії в імператорський період (починаючи з 160-х років н. е.)» [2, с. 114], однак остаточного визнання цивільно-правових союзів як рівних із фізичними особами суб'єктів права в Римі так і не відбулося. Отже, можна припустити, що термін «корпорація» споконвічно є синонімом терміна «юридична особа».

З іншого боку, на думку Гелбрейта, «сучасна корпорація – це певна група осіб, які професійно займаються виробленням і прийняттям управлінських рішень, що володіє в цій якості самосвідомістю й послідовно використовує розвинені сучасні технології прийняття рішень» [3, с. 13].

Ширше трактується поняття корпорації в європейському праві, яке більше збігається з визначенням юридичної особи: корпорація – це колективне утворення, організація, визнана юридичною особою, заснована на об'єднанні капіталу (добровільних внесках) і яка здійснює будь-яку соціально корисну діяльність [4, с. 273].

Отже, корпорація може вважатися об'єктом – особою, яка володіє часткою зареєстрованого акціонерного капіталу (майна) певного господарського підприємства (організації) та емітентом корпоративних прав; як суб'єкт така організація наділена правами корпоративного власника чи інвестора.

Принциповим варто вважати розподіл усіх корпорацій на два типи:

– публічна корпорація (*publicly held corporation*) – корпорація, акції якої належать і доступні широкій публіці, тобто необмеженому числу інвесторів;

– закрита корпорація (*closed held corporation*) – корпорація, акції якої належать обмеженому колу власників (відповідно до законодавства США, не більше 50) [5].

Корпорацією вважаються передусім акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю, оскільки вони також розглядаються як такі, що виступають емітентами корпоративних прав.

Корпоративні права відносно акціонерного товариства посвідчуються його акціями, товариства з обмеженою відповідальністю – частками, деякі інші господарюючі суб'єкти – паями.

Отже, зробимо висновок, що сучасна корпорація – це колективне утворення, організація, визнана юридичною особою, створювана шляхом об'єднання підприємств, яку очолює певна група осіб, що професійно займається підготовкою та

прийняттям управлінських рішень, для поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів із метою здійснення соціальної корисної діяльності. Її засновниками є особи, які володіють акціями, а також мають обмежену відповідальність у розмірі свого внеску в капітал корпорації.

Діяльність сучасних українських корпорацій залежить від ефективності розвитку двох взаємопов'язаних систем – корпоративне управління та бухгалтерський облік. В акціонерних товариствах існує невизначеність в обліку корпоративних прав, це є однією з ключових причин виникнення корпоративних конфліктів, які негативно впливають на ефективність діяльності корпорацій.

Корпоративне управління слід розуміти як управління корпорацією, тому його не можна ототожнювати з державним управлінням (управлінням, здійснюваним органами державної влади), яке часто сприймається як керування, що, своєю чергою, обумовлює владні відносини. У широкому розумінні виступає як система, за допомогою якої скеровують та контролюють функціонування товариства.

На нашу думку, має місце розгляд корпоративного управління як управління корпоративними правами. Це визначення дуже широке і свідчить про те, що власник таких прав має право власності на частину (пай) у зареєстрованому статутному капіталі господарського товариства, включаючи права на управління, одержання частини відповідного прибутку товариства і також на частину активів у випадку ліквідації даного суб'єкта господарювання.

Таким чином, корпоративне управління – це система відносин між учасниками акціонерних товариств, які мають право голосу.

Корпоративне право є складним структурним утворенням, зміст якого становлять зобов'язальні зв'язки (між корпоративними формами організації бізнесу в національній економіці та окремими економічними агентами, що діють у корпоративному секторі національної економіки, а також між окремими стейкхолдерами корпорації), немайнові, у т. ч. організаційні зв'язки. Усі ці соціально-економічні відносини мають свої зміст та особливості реалізації їх учасниками суб'єктивних прав і виконання суб'єктивних відносин [6].

Як зазначає О.І. Пилипенко [7], своєрідність відносин, що регулюються нормами корпоративного права, полягає в тому, що вони виникають в економічній і соціальній сфері – при створенні та в процесі діяльності корпорацій. При цьому корпоративне право як певне явище, по-перше, відрізняється цілісністю, елементи якого структурно пов'язані. По-друге, дане право взаємодіє з іншими явищами (галузями, підгалузями права), у результаті чого формується правова структура більш високого рівня. По-третє, корпоративне право, власне, є структурою більш високого рівня для формування інших структур залежно від видів корпорацій, наприклад, акціонерного права, права громадських спілок та ін. Корпоративне право, будучи «внутрішнім» правом будь-якої юридичної особи, водночас є системою відповідних фінансово-правових відносин.

Для висвітлення корпоративних прав у бухгалтерському обліку визначено систему об'єктів, які пов'язані з процесами їх купівлі, використання та відчуження.

Корпоративні права можуть виникати в особи внаслідок:

- 1) заснування (участі в заснуванні) господарської організації (первинний спосіб набуття корпоративних прав);
- 2) набуття особою вже існуючих корпоративних прав на підставі вчинення правочинів, спадкування (правонаступниц-

тва), рішення суду тощо (похідний спосіб набуття корпоративних прав).

Підставами припинення корпоративних прав можуть бути:

- 1) відчуження корпоративних прав (продаж, міна, дарування, внесення до зареєстрованого статутного капіталу тощо);
- 2) вихід власника корпоративних прав із господарської організації (господарського товариства, кооперативу тощо);
- 3) виключення власника корпоративних прав із господарської організації;
- 4) визнання власника корпоративних прав таким, що вибув зі складу господарської організації;
- 5) припинення господарської організації, відносно якої особа мала корпоративні права.

Системний характер бухгалтерському обліку надає бінарність (подвійний запис), який робить його замкнутою інформаційною системою. Остання адекватно відображає реальний кругообіг коштів і капіталу корпорації. Ця система генерує також нову додаткову інформацію, наприклад, про процеси купівлі, використання та відчуження корпоративних прав акціонерів.

Із подвійним записом синтетичні рахунки пов'язані безпосередньо, а аналітичні – опосередковано, через відповідні синтетичні рахунки.

У сучасній діяльності акціонерних товариств відсутній чіткий підхід до облікового відображення корпоративних прав, тому пропонуємо вдосконалити такий елемент методу бухгалтерського обліку, як рахунки. Зокрема, чинним законодавством чітко регламентовано, що корпоративні права включаються до 14 рахунку «Довгострокові фінансові інвестиції», тому для внутрішнього користування суб'єктів господарювання необхідно вдосконалити аналітичний облік до цього рахунку. Тому в облікову практику акціонерних товариств рекомендовано ввести аналітичний рахунок 144 «Корпоративні права». На цьому аналітичному рахунку буде відображатися по Дт виникнення корпоративних прав, а по Кт – їх припинення. Аналітичний облік ведеться за видами корпоративних прав: 144.1 «Право на дивіденди»; 144.2 «Право на придбання та викуп акцій»; 144.3 «Право на частку при розподілі коштів товариства при його ліквідації»; 144.4 «Право на виплату вартості майна при виході учасника».

Для відображення в бухгалтерському обліку доходів від продажу корпоративних прав та їх собівартості доцільно виділити субрахунок 741.1 «Дохід від реалізації корпоративних прав» (на суму продажу корпоративних прав) та 971.1 «Собівартість реалізованих корпоративних прав» (на суму внеску учасника до зареєстрованого статутного капіталу). Учасник, що придбає частку у зареєстрованому статутному капіталі, збільшує розмір корпоративних прав, застосовуючи рахунок 144 «Корпоративні права».

Фактичні витрати підприємства на викуп корпоративних прав у статутному капіталі визначають як вилучений капітал, для відображення якого доцільно виділити субрахунок 454 «Вилучені корпоративні права».

Якщо до зареєстрованого статутного капіталу іншого підприємства внесено майно (інше ніж цінні папери) або майнові права, у цьому випадку у інвестора не просто здійснюється запис із кредиту рахунка, на якому обліковується обмінюваний актив (10 «Основні засоби», 11 «Інші необоротні матеріальні активи», 12 «Нематеріальні активи» та ін.) з одночасним збільшенням активного рахунка, призначеного для обліку корпоративних прав 144 «Корпоративні права».

При цьому обов'язково слід торкнутися рахунків доходів та витрат, оскільки в результаті цієї операції може відбутися збільшення (зменшення) власного капіталу підприємства (виникнути прибуток або збиток).

Відображення у бухгалтерському обліку операцій щодо виникнення корпоративних прав учасників акціонерного товариства наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Відображення в бухгалтерському обліку операцій щодо виникнення корпоративних прав в інвестора

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Інвестовані кошти в корпоративні права підприємства	144	301, 311
2.	Інвестовано майно в корпоративні права підприємства	144	10,11,12
3.	Різниця між залишковою вартістю переданих основних засобів і справедливою вартістю інвестицій	144	741.1
4.	Відображено одержані корпоративні права в обмін на акції підприємства власної емісії	144	40,42,45
5.	Відображено вартість корпоративних прав інвестора в чистому прибутку контрольованого підприємства	144	443

Авторська розробка

При купівлі-продажу об'єкту цивільного права здійснюється перехід права власності. Якщо частка учасника або її частина переходить до учасника шляхом купівлі-продажу, то за загальним правилом на підставі ст. 334 ЦК України, право власності за договором виникає з моменту передачі майна, якщо інше не встановлено договором або законом.

Відображення у бухгалтерському обліку операцій щодо відчуження частки корпоративних прав учасників акціонерного товариства наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Відображення в бухгалтерському обліку операцій щодо відчуження частки корпоративних прав у емітентів

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Придбання товариством частки власника корпоративних прав	454	144
2.	Реалізовано раніше викуплену частку новому власнику корпоративних прав	377.1	144
3.	Сума перевищення собівартості частки над фактичною вартістю її придбання	454	422
4.	Відображено перевищення викупної вартості над продажною	422	454

Авторська розробка

Відображення у бухгалтерському обліку операцій щодо передачі корпоративних прав учасників акціонерного товариства наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Відображення в бухгалтерському обліку операцій щодо передачі корпоративних прав

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Обмін акцій на корпоративні права	144.2	143
2.	Відображено дохід від реалізації корпоративних прав за договірною вартістю	377.1	741.1
3.	Відображено собівартість реалізованих корпоративних прав	977.1	144
4.	Відображено податкові зобов'язання з ПДВ	977.1	641

Авторська розробка

Відображення у бухгалтерському обліку операцій щодо припинення корпоративних прав учасників акціонерного товариства наведено в табл. 4.

Таблиця 4

Відображення в бухгалтерському обліку операцій щодо припинення корпоративних прав

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Отримано безоплатно корпоративні права учасника, що вийшов з товариства	144.4	425

Авторська розробка

Вилучення частки корпоративних прав учасників акціонерного товариства в бухгалтерському обліку операцій наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Відображення операцій щодо вилучення корпоративних прав у бухгалтерському обліку

№ з/п	Зміст господарської операції	Дебет	Кредит
1.	Вилучена корпоративних прав господарським товариством у його учасників	454	144
2.	Нарахована належна до виплати частина прибутку	443	144.1
3.	Виділено за рахунок резервного капіталу частку майна власнику корпоративних прав	43	144.4
4.	Зменшено на частку власника корпоративних прав статутний капітал	401	454

Авторська розробка

Запропоновані методичні аспекти аналітичного обліку для внутрішнього користування на підприємстві дозволять суб'єкту господарювання підвищити ефективність контролю, і бухгалтер зможе оперативного надавати інформацію управлінському персоналу для прийняття рішень.

Висновки. У результаті дослідження сутності корпорація визначено зв'язок двох систем – корпоративне управління та бухгалтерський облік та ідентифіковано зміст операцій із кор-

поративними правами для бухгалтерського обліку. Встановлено, що для отримання обґрунтованої інформації про кругообіг коштів і капіталу корпорації необхідно використовувати бінарність **при відображенні господарських операцій** щодо виникнення корпоративних прав учасників акціонерного товариства. Це дозволить у подальшому обґрунтувати організаційно-методичне забезпечення їх бухгалтерського обліку і контролю, порядок та напрями розкриття інформації про такі операції у податковому обліку.

Література:

1. Степанов П.В. Корпорации в российском гражданском праве / П.В. Степанов // Законность. – 1999. – № 4. – С. 35.
2. Хвостов В.М. Система римского права / В.М. Хвостов. – М., 1996. – С. 114.
3. Гэлбрейт Дж.К. Какова американская модель на самом деле? Мягкие бюджеты и кейнсианская деволуция / Дж.К. Гэлбрейт // Логос. – 2003. – № 2. – С. 13–30.
4. Чередов А.В. Корпорации. Корпоративное управление / А.В. Чередов, Т.Б. Рубинштейн. – М. : Экономика, 2006. – 478 с.
5. Брадул О.М. Теорія та методологія бухгалтерського обліку і аналізу діяльності корпорацій : дис. ... докт. ек. наук : спец. 08.00.09 / О.М. Брадул. – Київ, 2009. – 310 с.
6. Шапошников К.С. Корпоративні права держави: особливості реалізації та управління / К.С. Шапошников [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kntu.kr.ua/doc/zb>.
7. Пилипенко О.І. Корпоративні права в системі бухгалтерського обліку : [монографія] / О.І. Пилипенко. – Житомир : ФОП Кузьмін Д.Л., 2010. – 612 с.

Брадул А.М., Шепелюк В.А. Бинарность при отображении корпоративных прав в учете

Аннотация. Статья посвящена исследованию экономико-правовой сущности корпоративных прав и двух ипостасей при отражении корпоративных прав в бухгалтерском учете. Отражено различие во взглядах ученых по ключевым вопросам определения сущности корпоративных прав и корпоративных отношений. Основной задачей исследования является определение места корпоративных прав в процессах движения капиталов, а также определение сущности и содержания операций с ними как объектов бухгалтерского учета.

Ключевые слова: корпоративные права, эмитент, инвестор, учет корпоративных прав.

Bradul O.M., Shepeliuk V.A. Binary when displaying corporate rights in the account

Summary. The article is devoted to research of economic and legal nature of corporate rights and the two faces in the reflection of the corporate rights in accounting. The article reflects the differences of views of scientists on key issues of defining the essence of corporate rights and corporate relations. The main objective of the study is determination of the place of corporate rights in the processes of capital movement, as well as determining the nature and content of transactions with them as objects of accounting.

Keywords: corporate law, Issuer, investor, consideration of corporate rights.